

SUMMARY

Kurok V. Studing the components of the teachers' activity as the background for its model.

The need for creating the model of teachers activity in the modern society in order to select the content of modern higher education, forms and methods of students educational and extracurricular activities aimed at the development of intending teachers creative activity and professional competence is grounded in the article.

Approaches to studying the educational activities are outlined. Structural, functional, dynamic and systematic ones belong there. The main functional components of pedagogical activity such as gnostic, project, structural, organizational and communicative are defined. The total integrated skills of teachers work such as the ability to teach students, the ability to solve educational problems, organizational and information skills are determined. The need to study the teachers' professional abilities; his/her inclination to teaching profession are paid attention to.

It is noted that to reach a success the teacher should have a number of pedagogical abilities such as teaching, academic, perceptual, language, organizational, authoritarian, communicative, pedagogical imagination, ability to distribute attention. It is emphasized that distinguishing the components and structural elements as well as the pedagogical abilities characteristics enables comprehensive exploring teachers' activity.

Despite the presence of the distinguishing features of professional competence, that unite all professionals operating with professional knowledge about the purposes, content, object and means of labour, the ability to perform the activities at all stages (preparatory, executive, final), possession of such personality traits that optimize the organization of the process of pedagogical activity and help to get the desired result.

The author concludes that pedagogical activity in its ideal requires understanding of the integrativity and harmonious development of personality traits that can manifest in different faces in different conditions and situations. The structure of the teacher's activity is invariant for teachers of all disciplines, the differences are meaningful only in the aspect that depends on the specifics of the subject that is taught, and personal relationship to the educational process

Key words: *model, professional activities, teacher, structure, components, pedagogical skills.*

УДК 37.032

Л. С. Левченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В АСПЕКТІ СУЧАСНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті представлено розгляд поняття комунікативна компетентність. Здійснено аналіз наукових підходів щодо умов оптимізації розвитку комунікативної компетентності особистості, висвітлюються актуальні питання ефективного впровадження новітніх інформаційних технологій, системних комплексів та комп'ютерних програм в управлінні загальноосвітнім навчальним закладом. Досліджується проблема використання інформаційно-комунікативних технологій у професійній діяльності керівника школи для пошуку, обробки, обміну, передачі, використання та зберігання інформації.

Ключові слова: професійна підготовка, комунікативна компетентність особистості, соціально-психологічні фактори, інформація, новітні технології, освіта, глобальні зміни.

Постановка проблеми. Одним зі стратегічних завдань сучасного реформування школи є її переорієнтація на особистісний розвиток учнів. У зв'язку зі сказаним, як ніколи раніше, актуальною стає ідея С. Л. Рубінштейна про необхідність такої організації життя школи та підбору методів її роботи, які б забезпечували необхідні умови для виявлення та розвитку індивідуальності й обдаровань кожного учня. Вочевидь, це висуває певні вимоги як до особистості вчителя, так і до його професійних якостей, зокрема, до рівня його комунікативної підготовленості.

Аналіз актуальних досліджень. Розпочинаючи з 90-х років минулого століття наукова категорія «комунікативна компетентність» у системі педагогічної освіти стає предметом спеціального всебічного розгляду (Г. О. Балл, І. А. Зимняя, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, С. Д. Максименко, М. М. Забродський, Л. М. Мітіна, С. О. Мусатов, Л. А. Петровська, Є. В. Руденський, Ю. М. Ємельянов та ін.). У наукових доробках презентуються моделі формування комунікативної компетентності як кінцевий результат професійної підготовки.

Мета статті – довести, що закономірним результатом професійної підготовки в сукупності мотиваційно-ціннісних, когнітивних та інших складових виступає комунікативна компетентність особистості майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу. Динаміка розвитку сучасного суспільства зумовлює інтенсивні пошуки освітніх технологій виховання творчої особистості, спрямованих на створення сприятливих умов для розвитку її комунікативної культури, здатності до ефективної взаємодії у професійній діяльності.

Характерними відмінностями кінця ХХ – початку ХХІ століття є зміни в системі освіти: її спрямованості, цілях, змістові, значною мірою орієнтують на вільний розвиток особистості, творчу ініціативу, самостійність, конкурентоспроможність майбутнього педагога.

Однією з головних форм педагогічної професії виступає комунікація або спілкування педагога зі своїми вихованцями. Допомога фахівцеві в оволодінні засобами ефективного впливу на учнів як основою продуктивної взаємодії в новій освітній парадигмі має пріоритетне завдання та значення.

У науковій літературі можна зустріти поняття, близькі за своїм змістом. Так, «компетентність у спілкуванні» – це вміння долати труднощі у спілкуванні, передусім, соціально-перцептивного плану, здатність рефлексувати власні прояви у спілкуванні й використовувати одержану інформацію для самопізнання [5]. «Комунікативна компетентність»

розглядається як готовність особистості до комунікативної діяльності. У зарубіжних джерелах зустрічається термін «компетентність взаємодії» (interaction competencies). Так, М. Ежей (M. Athay) та Дж. Дарлі (J. Darley) під компетентностями взаємодії розуміють здатності створення нових зразків виконання ролі шляхом реконструювання знайомих, набутих у практиці прикладів, що дає змогу діяти у специфічних змінах ситуацій взаємодії. [6].

Комунікативна компетентність особистості майбутнього педагога є доволі важливою складовою широкої і складної проблеми – формування його професійно значущих якостей. У практичному плані вирішенням цієї проблеми є підвищення рівня ефективності педагогічної діяльності.

У плані методологічної основи для нас становлять інтерес наукові праці особистісно-орієнтованої парадигми освіти, дослідження соціальної перцепції, міжособистісних стосунків, концептуальні положення про сутність педагогічних комунікацій, педагогічного спілкування.

Аналіз наукових праць із проблеми комунікативної компетентності (М. Хомський, Р. Уайт, Дж. Равен, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, В. М. Куніцина, Ю. М. Ємельянов та ін.) дозволяє розкрити динаміку її дослідження в системі освіти.

Розпочинаючи з 1960–1970 рр. у науковий апарат уводиться поняття «компетентність», «комунікативна компетентність». З 1970–1990 рр. термін «комунікативна компетентність» уводиться в систему навчання управління, навчання спілкуванню.

У цей час у своїх дослідженнях Дж. Равен презентує в різних видах компетентності такі категорії як «готовність», «здібність», а також фіксує увагу на таких психологічних якостях як «відповідальність», «упевненість» [7].

Показово, що в наукових працях цього періоду поняття компетентність трактується по-різному: і як синонім професіоналізму, і як одна з його складових. Так, Л. А. Петровська вказує, що комунікативна компетентність передбачає розуміння мотивів, намірів, стратегій поведінки, фрустрації партнерів по спілкуванню, розуміння соціально-психологічних проблем взаємопорозуміння, оволодіння техніками спілкування. Л. А. Петровська, за результатами своїх досліджень комунікативної компетенції, пропонує конкретні спеціальні форми тренінгів для формування цієї властивості особистості фахівця [6].

Комунікативна компетентність особистості, на думку Є. В. Руденського, складається з таких здатностей:

- 1) давати соціально-психологічний прогноз комунікативній ситуації, у якій доведеться спілкуватися;
- 2) соціально-психологічно програмувати процес спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації;
- 3) «вживатися» в соціально-психологічну атмосферу комунікативної ситуації;

4) здійснювати соціально-психологічне управління процесами спілкування в комунікативній ситуації.

На основі аналізу складових комунікативної компетентності дослідник виводить три її рівні.

1. Соціонормативний досвід – це основа когнітивного компонента комунікативної компетентності особистості як суб'єкта спілкування. Разом із тим реальне існування різних форм спілкування, які частіше спираються на соціонормативний конгломерат, уводить особистість у стан когнітивного дисонансу. А це породжує протиріччя між знанням норм спілкування в різних формах спілкування й тим способом, який пропонує ситуація конкретної взаємодії.

2. Сигніфікація – це система символів і нормативних приписів щодо їх використання під час спілкування. Як своєрідний знак, символ використовується по-різному: і як спосіб організації дій, і як спосіб прояву ставлення до партнера по спілкуванню, і як засіб організації тексту повідомлень, якими обмінюються учасники спілкування.

3. Акціональний рівень – це персоніфікація спілкування, яка передбачає і оволодіння кодом ситуативного спілкування, і відчуття допустимого в імпровізаціях, доцільності конкретних засобів спілкування.

У сукупності три виділених рівні характеризують ступінь комунікативної компетентності особистості як суб'єкта спілкування.

Поняття «компетентність» є предметом досліджень І. А. Зимньої. Теоретичним підґрунтям для цього, на думку вченої, є сформульовані положення у психології, що людина є суб'єктом спілкування, пізнання і праці (Б. Г. Ананьєв), що людина проявляється в системі ставлень до суспільства, інших людей, до себе, до праці (В. М. М'ясищев), що компетентність людини має вектор акмеологічного розвитку (Н. В. Кузьміна, А. А. Деркач), що професіоналізм охоплює компетентності (А. К. Маркова). На основі таких наукових підходів у педагогічній діяльності спілкування відіграє провідну роль. Тут спілкування є основним засобом, за допомогою якого й у процесі якого реалізуються завдання навчання та виховання. Більше того, у педагогічній діяльності використовуються засоби, які характерні для спілкування, а сама діяльність будується за законами спілкування. У психологічній структурі діяльності вчителя педагогічне спілкування, виражаючи комунікативну природу цієї діяльності, є смислоутворюючим компонентом.

Таким чином, ефективність спілкування передбачає знання всіх його компонентів, які забезпечують комунікативну компетентність майбутнього педагога.

Відповідно до цього розглядаємо комунікативну компетентність як сукупність знань, умінь і навичок, що включають: функції спілкування й особливості комунікативного процесу; види спілкування й основні його

характеристики; засоби спілкування (вербальні і невербальні); репрезентативні системи і ключі доступу до них; види слухання і техніки його використання; «зворотний зв'язок» (питання і відповіді); психологічні і комунікативні типи партнерів, специфіку взаємодії з ними; форми і методи ділової взаємодії; технології і прийоми впливу на людей; методи генерування ідей і інтеграції персоналу для конструктивної комунікації; самопрезентацію і стратегію успіху [4]. Розвиток комунікативної компетентності є необхідною умовою ефективної професійної діяльності.

Тактичним засобом професійної підготовки майбутнього педагога до ефективної взаємодії постають практико-зорієнтовані технології навчання студентів спілкуванню. Вони дозволяють сформувати основне коло вмінь педагогічного спілкування за допомогою мовних дій, які реалізують суб'єкти взаємодії.

Професійна підготовка вчителя до професійного спілкування, творчого співробітництва та діалогічної взаємодії з учнями в навчально-виховному процесі є головною ланкою й основним напрямом у загальній системі професійної, зокрема психолого-педагогічної підготовки. Відповідно, комунікативна підготовка має забезпечити становлення рис професійної комунікабельності педагога.

Безперечно, гуманізація освітнього середовища пов'язана з якісно новими функціями педагога, такими, як культура вербального спілкування, уміннями управляти діяльністю вихованців. Вирішення таких завдань вимагає від майбутнього педагога реалізації програми комунікативного впливу, яка передбачає сформованість у нього достатнього рівня професійно-педагогічної, комунікативної культури, в основі яких лежить комунікативна компетентність.

Теоретичний аналіз проблем професійно-педагогічної діяльності та педагогічного спілкування дозволяє виділити низку теоретичних положень та методичних вимог, виходячи з яких слід розвивати комунікативну компетентність учителів, організовуючи неперервне підвищення їх кваліфікації.

Передусім зауважимо, що дорослі, будучи суб'єктами основної – трудової – діяльності, схильні також переносити це і на інші види діяльності. Для вчителів основним видом діяльності є професійно-педагогічна, а учіння в усій різноманітності своїх форм виступає лише допоміжною діяльністю, необхідною для успішного виконання основної. Пізнавальні інтереси дорослих, що повністю справедливо і для вчителів, концентруються навколо потреби зрозуміти різноманітні явища життя та професійної діяльності, осмислити власний (так само як і інших) життєвий та професійний досвід, виробити позицію щодо різноманітних подій та явищ, навчитися використовувати отримані знання у власній практичній діяльності. Учіння, таким чином, у більшості випадків розглядається вчителем через призму основної діяльності, а його результати співвідносяться із практичними

потребами та особистісною значущістю. Відповідно, ефективність процесу підвищення кваліфікації вчителів взагалі, так само як і розвитку їх комунікативної компетентності зокрема, істотно залежатиме від того, наскільки вони будуть самостійними у визначенні цілей, виборі форм і методів, регуляції самого процесу та оцінці результатів цього процесу.

Як показано в чисельних психолого-педагогічних дослідженнях, центральним елементом мислення вчителя є прийняття педагогічного рішення. Засвоєні теоретичні знання (методологічні, психолого-педагогічні, методичні, фахові) при цьому використовуються, як правило, через трансформування у специфічну систему, побудовану відповідно до логіки практичного розв'язання педагогічної задачі. Саме остання й виступає безпосередньою когнітивною основою професійного мислення вчителя.

Логіка руху теоретичних знань під час вироблення педагогічних рішень така: загальна спрямованість задається провідними психолого-педагогічними ідеями, засвоєними вчителем на рівні особистісних переконань (вони визначають спосіб бачення конкретної педагогічної ситуації, дозволяють виділити характерні для кожної ситуації проблеми тощо); ідеї знаходять своє втілення в конструктивно-методичних схемах рішення, які враховують особливості конкретних педагогічних ситуацій; реальним виявленням останніх, що є основою регулювання практичної взаємодії з учнями, виступає оперативний образ ситуації, у якому відображені як конструктивно-методична схема рішення, так і особливості конкретної ситуації взаємодії учителя з учнями в даний момент часу [2].

Мова йде про таке. Людина оволодіває поняттями спочатку у процесі розгорнутого зовнішнього діалогу з іншими, який поступово стає діалогом внутрішнім. У ході такого внутрішнього спілкування словесні висловлювання скорочуються, згортаються, перетворюючись у своєрідні ідіоми, «згущення», зрозумілі лише самому індивіду. Саме ці індивідуальні утворення визначають характер сприймання людиною тих чи інших об'єктів і явищ. Відмітимо, що описані «згущення» часто бувають неповними, неточними, а то і просто помилковими. Сказане повною мірою відноситься і до когнітивних основ професійного мислення вчителя. Для того, щоб вносити до них необхідні корективи, слід спочатку екстеріоризувати ці індивідуальні утворення, знову вивести їх у зовнішній вимір. Основною умовою цього виступає розгорнутий діалог з іншими людьми.

Однією з найважливіших психологічних умов усвідомлення, критичного аналізу та конструктивного вдосконалення власної професійної діяльності є рефлексивне ставлення вчителя до неї. На думку дослідників, рефлексивні процеси в діяльності вчителя проявляються передусім: у процесі практичної взаємодії вчителя з учнями, коли вчитель намагається адекватно зрозуміти і цілеспрямовано регулювати думки, почуття та вчинки учнів; у процесі проектування діяльності учнів, коли вчитель розробляє цілі навчання

(виховання) і конструктивні схеми їх досягнення з урахуванням особливостей учнів і можливостей їх розвитку; у процесі самоаналізу й самооцінки вчителем власної діяльності та самого себе як її суб'єкта.

Усе це вимагає такої методики неперервної педагогічної освіти, при якій учителі набували б досвіду: дослідження основ конструювання конкретних педагогічних рішень; участі в активній взаємодії з іншими учасниками процесу пошуку рішення; співвіднесення загальних теоретичних положень зі зразками та варіантами конкретних педагогічних рішень, у яких такі положення знайшли своє втілення.

У контексті сказаного слід також мати на увазі, що педагогічна професія відноситься до соціономічних видів праці, де спілкування є професійно значущою, суттєвою стороною.

У соціальній психології досить поширеною є традиція розрізняти перцептивну, комунікативну та інтерактивну сторони спілкування. У силу сказаного розвиток комунікативної компетентності доцільно розглядати в цьому плані, виділяючи розвиток перцептивної і комунікативної та інтерактивної її складових. Соціально-перцептивна сторона спілкування, відповідно, перцептивна компонента, як неодноразово підкреслювалося у психологічній літературі, є визначальною у структурі комунікативної компетентності особистості.

Узагальнення сказаного вище дозволяє дійти висновку, що розвиток комунікативної компетентності вчителів доцільно здійснювати в межах загальної роботи щодо формування їх професійної компетентності. При цьому впровадження у процес підвищення кваліфікації роботи груп психолого-педагогічного тренінгу, створюючи сприятливі умови для концептуального розвитку педагогів, позитивно впливає і на формування в них продуктивного рівня комунікативної компетентності.

Висновок. Комунікативна компетентність виступає як ієрархічно організоване психічне утворення, як певний рівень розвитку особистості майбутнього педагога, що передбачає сформованість його цілісної системи мотиваційно-спонукальних, особистісних якостей і функціонально-операційних проявів, які реалізують емоційні, когнітивні і поведінкові компоненти сфери особистості.

Комунікативна компетентність розглядається у зв'язку з пошуком ефективних засобів побудови взаємодії, знаннями і вміннями в системі міжособистісних стосунків, що пов'язані з взаємним обміном інформацією і пізнанням людьми один одного, з управлінням власного поведінкою і поведінкою інших, організацією діяльності.

Комунікативну компетентність майбутнього педагога ми розуміємо як сукупність сформованих на достатньому рівні професійних знань, комунікативних і організаторських умінь, здатностей до самоконтролю, емпатії, засобів побудови ефективної взаємодії у професійній діяльності.

Відповідно процес професійної підготовки майбутнього педагога у комунікативному аспекті під час навчання у вищому навчальному закладі передбачає розвиток здатностей у нього гнучко перебудовувати позиції і ролі в різних системах взаємодій, адекватно діяти в нестандартних ситуаціях з позиції об'єкта та суб'єкта.

До умов оптимізації розвитку комунікативної компетентності майбутнього фахівця можна віднести такі:

- організація повноцінного дидактичного впливу на всі сторони особистості й діяльності студентів;
- цілеспрямоване оволодіння технологіями педагогічного спілкування;
- діалогізація і рефлексивність в організації педагогічної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу вищого навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова-Турченко О. А. Психологічна стабілізація особистості вчителя зони радіологічного контролю / О. А. Антонова-Турченко, Л. С. Дробот, М. М. Забродський. – К., 1997. – 182 с.
2. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : підручник / Н. Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 384 с.
3. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л. : ЛГУ, 1985. – 167 с.
4. Кулюткин Ю. Н. Психология обучения взрослых / Ю. Н. Кулюткин. – М., 1985. – 185 с.
5. Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат / под ред. Ю. Н. Кулюткина. – М. : Педагогика, 1990. – 102 с.
6. Петровская Л. А. Компетентность в общении: Социально-психологический тренинг / Л. А. Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
7. Спиноза Б. Избранные произведения / Б. Спиноза. – М., 1957. – Т.1.
8. Уэбстер, Дж. Создай свое будущее сам: руководство по планированию будущего для подростков / Дж. Уэбстер ; пер. с англ. Н. Б. Ярошевской. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2005.

РЕЗЮМЕ

Левченко Л. С. Коммуникативная компетентность личности в аспекте современного инновационного образования.

В статье представлено рассмотрение понятия «коммуникативная компетентность». Осуществлен анализ научных подходов относительно условий оптимизации развития коммуникативной компетентности личности, освещаются актуальные вопросы эффективного внедрения новых информационных технологий, системных комплексов и компьютерных программ в управлении общеобразовательной школой.

Изучается проблема использования информационно-коммуникативных технологий в профессиональной деятельности руководителя школы для поиска, обработки, обмена, передачи, использования и сохранения информации.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, коммуникативная компетентность личности, социально-психологические факторы, информация, новейшие технологии, образование, глобальные изменения.

SUMMARY

Levchenko L. Communicative competence in the aspect of modern innovative education.

This article reveals a concept «communicative competence». Scientific approaches to optimize the conditions of development of communicative competence of the individual, highlights current issues of effective implementation of new information technology systems and system software in the management of secondary schools were analyzed. The problem of the use of information and communication technologies in a professional school concerns finding, processing, exchange, transfer, use and storage.

Based on the analysis of psychological and educational research literature on the use of information technology in the professional training of teachers, it is found out that the use of technology in teacher education has methodological features that define the structure of multi-stage curriculum. To intensify the process of prospective teachers training it is advisable to use information systems (complex computer programs) that provide operational feedback, computer visualization of educational information, archival storage of large amounts of information with easy user access to the database, automation of computing process, information retrieval activities, processing of experimental results, automation of management training activities to control the results.

The process of informatization of education increases educational activity of students, develops an ability of alternative thinking, formation the abilities to develop search strategies as the solution of educational and professional tasks, forecasting results of implementation of the decisions by means of simulation of the objects, phenomena, processes and relationships between them in conditions of uncertainty and risk.

Accordingly, the process of professional preparation of a future teacher in the communicative aspect while learning in higher education institution involves the development of such abilities as the flexibility to restructure positions and roles in different system interactions, the ability to handle situations that arise from the position of the object and subject. The optimization of the development of communicative competence of the future specialist includes the following: organizing meaningful didactic influence on all aspects of the personality and activity of students; purposeful mastery of the technologies of pedagogical communication; dialogization and reflexivity in pedagogical organization of interaction of subjects of educational process of higher education institution.

Key words: training, individual's communicative competence, social and psychological factors, information, new technologies, education, global changes.